

ERDÉLYI MUZEUM

XXI. kötet.

1904.

8. füzet.

Jókai emlékezete.¹

Négy hónapja múlt el immár, hogy május 5.-én a költő bűbajos mesemondó ajka örökre elnémult. A gyászban, mely a nemzetre, mondhatni: az egész művelt világra ráborult, kivette részét társaságunk is. Nemcsak hogy mindnyájunknak szívét igaz fájdalom nyilalta át, ránk nehezedett a veszteség súlyos, vigasztalan érzete, de külsőképen is kifejezésre igyekeztünk juttatni nagy bánatunkat. A mint a hírverő meghozta a lesújtó veszteség hírért, összegyűltünk, jegyzőkönyvbe iktattuk a fájdalom ígét, kifejeztük a családnak részvétünket. A temetésen képviselttük magunkat s koszorút helyeztünk a nagy halott ravatalára. S mindjárt a ránk szakadt bánat első, égető pillanataiban elhatároztuk, hogy legelső felolvasó gyűlésünket a feledhetetlen, pótolhatatlan nagy költő emlékezetének fogjuk szentelni. Ez elhatározásunk most, ez ünnepies órában válik valóra. Nem döbbenek vissza a gondolattól, hogy nekem kell a közvesztés tolmácsolójának lennem. Hiszen mindenki érezi a gyászt, melyet a költő halála keltett, a dicsőséget, melyet élete árasztott nemzetére, a gyönyörűséget, melyet költészete fakaszt szíveinkben s a melyet el nem temettek, a melyet a halál el nem rabolhat tőlünk, sem késő utódainktól, mind az időknek végeiglen.

Kell-e beszélni Jókai életéről? Ismeri azt mindenki. Tán túlon túl is megrajzolgatták. Kell-e beszélni Jókai költészetéről? Ki az, a kinek lelke, neve hallatára, édes álmokba ne ringatóznék? Mint valami varázssvessző érintésére, tündérvilág ragyog fel lelkünkben. Szemünk előtt csillogó képek hosszú sora vonúl

¹ Az Erdélyi Irodalmi Társaság Jókai-ünnepén, 1904. szeptember 18.-án tartott emlékbeszéd.

el. Dajkadalként édes mesék hangja esendül meg. Ki bírál, ki okoskodik ez ígézet hatása alatt?

De bár az egész világ gyönyörködött benne, nekünk mesélt igazán. A miénk, magyar volt ízig-vérig. Szívére ölelte egész Magyarországot. És — ne vessenek ki a bölcsek érte! — nekem jól esik, boldog vagyok a gondolatban, hogy szeretetének verőfényében fürdette Magyarországnak ezt a szögletét, a mi édes lakta-földünket, melyet a térképen s a történelemben Erdélynek neveznek. És ez a szeretet nemesak szívében lakozott, hanem színesen csillámlik költészetében is.

Van a szeretetnek kétségen kívül olyan egyéni forrása is, a mely látatlanban felénk vonzotta a költő szívét. Szerette felesége, Laborfalvi Benke Róza (Judit) bár miskolci születésű, de a család erdélyi származás. Maga mondja egy helyütt: Székely leány a feleségem is. (Bálványosvár a trónörökös főhercegi párnál. Életemből, I. 157.¹)

De majd színről színre látta e földet. Megismerte, tanulmányozta népét, társadalmát, történetét. Még képviselői mandátumot is egy székely kerületből nyert. 1853 május elején jött először Erdélybe. Majd 1871 tavaszán, nejével ismét. Megint 1876 nyarán, 1881 januáriusában, 1889 szeptember 2-án a Mátyás király szülőházába illesztett emléktábla leleplezésekor, mikor híres költeményét is elszavalta s legutóljára a nagy király szobrának leleplezésekor 1902 októberében, mikor társaságunk emlékünnepeén is megjelent. Járt-kelt, szemlélődött, jegyezgetett s lelke megtelt képpel, mesével, hangulattal, szeretettel. E mellett mindig voltak körülötte erdélyi emberek, a kiknek révén kiegészítette ismereteit, a kiktől újabb-újabb ihletet nyert. Így pl. Bakcsi Ferencz képviselő s az *Igazmondó* munkatársa, Csernátoni Cseh Károly, Orbán Balázs, Szathmáry György, Kemény János és sok más.

Megragadták a lelkét Erdély szép tájai, természeti szépségei s mindezek közepette az ember munkája.

Rajzolja a Szamos szép völgyét, a mint jön rajta végig Manassé Blankával s mesélgeti a feltűnő és elmaradozó kasté-

¹ Mindig a 100 kötetes nemzeti kiadást idézem.

lyokhoz, udvarházakhoz fűződő érdekes történeteket. (Egy az Isten, I. 180.) Ott van a feleki országúttól Peana felé elesapó erdei út s a rejtett falu faházikóival (U. o.) A csodakút, ez az időszaki forrás, a mely a sziklapadmalyból nagy földalatti morgás kíséretében egyszerre csak előtör kristálytisztaságban, hogy aztán megint nyomtalanul eltűnjék, hogy így szabályosan változó időközökben felbuzogjon s elenyésszen. (U. o.) Az őszi táj pompás, színes festése és a meggyúladt odvas, redves, öreg bükkfa lángolása. (U. o.) Kedvvel rajzolja, nem is egyszer, a természet csodáját, a fenséges Tordahasadékot. (U. o. és: Az istenhegyi székely leány). Barlangjai közül hol pár szóval említve, hol leírva a Balikavár, melynek üregében háborús idők zivatarai elől elvonul a nép, biztos menedéket találva, vagy rablóvezérek rejtekhelye, sziklatanyája. (Egy az Isten. A nagyenyedi két füzfa. Törökvilág Magyarországon: A nagyenyedi ijedés.) A Monaszteria a Tordahasadék felett. (Egy az Isten.) Elvezet a borévi hídon át a gyönyörű toroczkói úton. S mesterileg varázsolja elénk a Székelykövet s a csodálatos kettős napfelkel-tét. Magát Toroczkót és népét, feledhetetlen képet edzve lel-künkbe. Majd rémesen áll előttünk az oláhoktól felgyújtott Toroczkó-Szentgyörgy égése. (Egy az Isten.) |Átvezet a bihari hegyeken a skerisorai jégbarlanghoz és a vidrai vízéséshez. Megmutatja a „Római kapu“-t. (Szegény gazdagok: } Az üldözött vad.) Vagy egy szép aranyosvidéki képet fest. (Az istenhegyi székely leány 153. l.) Máskor a XVII. évszázbeli szentkúti (Kolozsm.) kolostorba vezet s gyógyító erejű csodakútjához. (Törökvilág Magyarországon.) Rajzolja a hosszan elnyúló havasi falut, szétszórt házaival a gyalui hegyek közt s a később szomorú emléküvé vált Mariselt. (Erdély aranykora: Sange Moarte.) S a Hideg-Szamos sziklái közé rejtett regényes Gregyina Drakuluj-t s az oda vezető nyaktörő utat. (U. o.) Majd az oláh lázadóktól felégetett Abrudbányát varázsolja elénk s a „Fabu popi“-t (A pap bükkfája), a hol a gyilkosok tanácskoznak. (Egy az Isten, II. 107. 110.) Festi a zalatnai és verespataki bányavidék szépségeit s a Lucsia-barlangot az erdők sziklarejtekében, a hol a Fatia Negra földalatti hamis pénzverője dolgozik. (Szegény dazdagok: A Lucsia-barlang.) Felséges tájképet fest az

Érezhegység havasai közül s rajzolja a Bárdy-kastélyt, majd a havasi sziklaútat s az oláh tribunnak, Numának házát. (A Bárdy-család.) Vagy más gyönyörű képet a zarándi havasok világából. (Még egy esokrot: A fekete álarozos.) Meg a Csetátye Mare nevű aranybányát. (Arany ember: Az aranybánya.) Más helyütt hátszegvidéki gyönyörű, de nyaktörő sziklás tájat. (Szegény gazdagok.) Feltámad szemünk előtt összes szépségeivel az igazi, tipikus székely havas, a Hargita s a Vargyas szép völgye és járunk a homoródalmási barlang csodás útvesztőiben. (A Hargita.) A székelyföldi tájszépségek egész sora vonúl el előttünk: A rétyi homok; a Körül-táj, az ős-idők e tanácskozássra szentelt száz hársfás dombja; a mondás-regés tündéri Bálványosvár; a csodálatos torjai kénbarlang, mint a költő mondja: a pokol tornáca. (Bálványosvár.) A bűbajos Szent-Annát többször is, meg a szomszédos Mohos vagy Kokojszás. (Bálványosvár. A tengerszem tündére.) A Szent-Anna csodaforrásai: a Fortyogó, Szemfortyogó, Hammas, Sósmező (Bálványosvár.) A Csetátye Drakuluj sziklavölgye. Az ojtózi szoros. (A Damokosok.) Mily szép a nyári éjjel a töresvári havasok alatt s Thököly átkelése a havasokon. (Törökvilág Magyarországon.) Vagy a nyári éjjel az erdőn. (Bálványosvár.) S a hulló meteoroktól sziporkázó kolozsvári nyári éjjel; majd a földrengés. (Törökvilág Magyarországon.) A vihar. (Egy az Isten.) Téli alkonyat. (Koronát szerelemért.) Szépen írja le a vaderejű, félelmes Nemere szelet. (A Hargita. Bálványosvár.) Látjuk az ős idők mesés Fergettyúváráit. (Bálványosvár.) A XVII. évszázbeli kényelmes, fényes főúri kastélyokat: Béli Pál Bodolaváráit s Bánffy Dénes bonczidai kastélyát, s a főúr fényes bevonulását, majd a gyönyörű kastély feldúlását. (Erdély aranykora.) A majosfalvi kastélyt, Paskó Kristóf erődített otthonát. (A két szarvú ember.) A mikalai csárdát, ez érdekes útszéli fogadót. (Szegény gazdagok.)

S mindezekben színesen rajzolja az állat- és növényvilágot, meg-megemlegetve a székely és mokány lovat, a bivalyt, kecskét, a vadak közül meg különösen a medvét. Az *Egy az Isten*-ben kedvesen rajzolja a víg kedvében fára mászó, tornászó medvét. Máskor a téli istentisztelet alatt tévedten a templomba rohanó s ott megjuhászodó maczkót. (Koronát szerelemért.)

De különösen szép a Juon Tare szelidített medvéje, a mely hű kísérője a havasi kecskepásztornak s gondos őrizője kunyhójának és kis családjának. (Szegény gazdagok.) Cserei Mihály után Béli Pál Körtövény nevű hű kutyájának megható történetét is elmondja. (Törökvilág Magyarországon.)

S hány érdekes alakot rajzol az erdélyi életből! Mindenki ismeri Manasse ideális alakját, nemes jellemét, az egész Adorján-családot. De különösen kitűnően megrajzolt tipikus székely Áron bá. Mint a költő mondja: Arany óra báránybőrbekecszebben; parasztos külső alatt nemes emberi szív; munkában tört tenyér s tanult, eszes fő; népies szólásmódokba búrkkolt értelmesség; gúnyoló póreynismus az uraskodók, hetvenkedők előtt; hidegvér, jó kedély a veszélyben: igazi székely lófőpeldány. (Egy az Isten.) Sokban hasonlít ehhez egy másik, szeretettel megrajzolt székely, Czirjék Boldizsár. Ezermester. Találékony eszű, furfangos, agyafurt, de hű, igaz, becsületes. (A Damokosok.) Petki Farkas régi magyar főúr. Gazdag, vendéglátó, bőkezű; csupa szív, csupa jóság. Kedvesen büszke régi nemességére s két szép leányára. (Petki Farkas leányai.) Ilyen Apafy-korabeli előkelő nemes Paskó Kristóf is. Becsületes, fejlődelméhez hű, önfeláldozó. Derék, bátor, okos, csak a feleségével szemben ügyetlen, gyáva, mondhatni: ostoba. (A kétszarvú ember.) Bente úr, a kit a hitványság szűkös sorsra juttatott, de az álruhában körüljáró Mátyás király igazságot szolgáltat neki: becsületes, jó szívű, egyenes lelkű nemes úr, a ki szereti királyát és hazáját. (Mátyás király és Bente úr.) Adorjánban pedig nagy szeretettel rajzolja az ügyes, bátor, eszes közszékelty. (Az istenhegyi székely leány.) Érdekes Biró Gergely, a furfangos góbé, a ki lefőzve a török orvost, nagy rava-szúl juttatja a Feriz bég kezébe Béli Aranka levelét. A fejlődelmi udvarban bohóc szerepet játszik, de jólelkű. Furfangos szemfényvesztésével ő akadályozza meg Béli Pál és Bethlen Miklós kivégeztetését. (Törökvilág Magyarországon.) Előnkbe vezet hűséges, jó eselédeket. Ilyen pl. Bálint gazda, Lebée László hű öreg szolgálja. (Minden poklokon keresztül.) Vagy Paskó Kristóf jó, öreg, becsületes, szókimondó embere, a ki a családnál őszült meg; az öreg apát szolgálta, az unokát karján

ringatta s együtt érzé a családdal annak minden búját, örömét. (A kétszarvú ember.) De különösen meghatnak Apafyné hűségese eselédei, a kik abban törik a fejöket, hogyan járulhatnának ők is hozzá urok váltságdíjához, hogy kiszabadúlhasson a tatár fogságból. (Erdély aranykora.)

Érdekes, vonzó alak Gernyeszegi Menyhért, a majosfalvi puritán lelkű kálvinista pap, a ki ugyancsak megmossa hívei fejét menydörgő prédikációiban, legyenek akármilyen előkeleők is. (Koronát szerelemért.)

Szép a kolozsvári református és oláh pap bizalmas barátsága s a szentkúti barát pompás rajza. (Törökvilág Magyarországon.) S tordai Szabó Gerzson enyedi rector-professor. (A nagyenyedi két fűzfa.) Meg Dávid, a kis nyomorék, esenevész székely fiú, a ki meghal hősiesen a hazáért. S a világtalan ősz székely, a kinek szíve megszakad hazája romlásán, a melyen nem segíhetett. A cserkesz vezért is meghatja a hősiesség. Halálra ítélik, mert nem bír, nem akar nőkre, magyar nőkre támadni. (Székely asszony.) Még akkor is, mikor a kolozsvári templomban Magyar László tiszteletes uram hatalmas beszédet mond s a nagy tömeg nem fér el az Isten házában, künn szorong, a csoportban érdekesen rajzol egy székely epizódalakat, a ki sajátos gondolkodásával, különös mondásaival magára vonja figyelmünket. (Törökvilág Magyarországon.) Más helyütt így beszél a székelyről: A székelyföld lakosai nem birtak soha felesleges arannyal és ezüsttel, a mi a hadjáratokat rájuk vonta volna, ellenben mindig elég vassal, mely őket távol tartsa. Hegyeik levegője menyországi, vizei kristály. A székely nép nemcsak templomában, hanem szívében is viselé az Istent. (Háromszéki leányok.) A *Hadak útjában* pedig Csaba letelepítvén népét a Rikahegy környékén, így szól: Meddig a tűz hideg nem lesz, meddig a folyó le nem foly, meddig télre tavasz derül, meddig égből jön az áldás, addig jó népem itt székely. Töltsétek be ezt a földet s legyen boldog, ki itt lakik: hős a férfi, hű az asszony; otthon béke, künn dicsőség; Isten lelke minden házon, Úr áldása minden földön. Soha el ne múljatok innen. S lám, azóta hány év elmúlt! ezernyi ezer esztendő! s a jó székely nép szívében még most is él Csaba jós beszéde. El nem hagyja

saját földjét, él munkával, szegénységben, s ha elmegy is, ha úr lesz is, meg csak visszakivánczik elhagyott hegyei közé.

Különösen szépen rajzolja a nőket. Apafyné Bornemisza Annában is nemesak az uralkodói erényekkel ékeskedő fejedelemné festi, hanem a jó asszonyt, a ki lót-fut, fárad, tűr, szenved, hogy férjét a tatár fogságból kiválthassa. Ép így rajzolja Bánffy Dénesné magasztos lelkületét s Béli Pál feleségét. (Erdély aranykora. Törökvilág Magyarországon.) Domokos Tamásné Macskási Ilka nőies, bizodalmas, házias. De mikor megismeri Apor István hitetlen árulását, ki férje legjobb barátjának színlelte magát s aztán ő dönti veszedelembé: lelkében a gyöngeségből erő, a szelidségből harag, hitből kételkedés, félnkeségből vakmerő bátorság támad. (A Damokosok.) A bánffyhunyadi éji harez különösen arra szolgál, hogy a költő kitűntettesse Vizaknainénak igazi hősi tetteit. (Erdély aranykora.) Különösen szép Judit, a hős lelkű székely asszony, a ki nehéz sebben, de fegyvertelenül érkező fiát eltiltja a tűzhelytől s az a vadonban vérzik el; a ki, elhalván az utolsó sepsiszentgyörgyi férfi, maga köré gyűjti az asszonyokat, leányokat. Elvesznek mind, küzdve s csak úgy jut idegen kézre a felgyújtott pusztaváros. (Székely asszony.) Nagyon kedves a *Puskás Kalári* című költői elbeszélés hőse. Távol lévén a férfiak, Puskás Kalári a szárhegyi nők élére áll. Egész nap küzdenek, szét verik a rabló tatárokat, maga Kalári hetet levág. Aztán szépen haza megy, elkészíti a vacsorát, mindent rendbe hoz, nagy-későre lefekszik s három kis fiút szül. Kedves alak a *Háromszéki leányokban* Katieza és Rozáli is.

Az erdélyi nőkről többször elragadtatással beszél a költő. A Petki Farkas leányait így dícséri: Szép és jó leányokban Erdélyország soha sem volt szegény, tudom, hogy ezután sem lesz az; azért semmit jobbat nem mondhatok róluk, mint hogy méltók voltak Erdély leányai között említettetni. A székely nőkről meg azt mondja egy helyütt: Ha valahol, a Székelyföldön csak van szép hajadon elég, de ilyen szép, (tudniillik mint a tündérleány,) még ott sem volt, a ki vetekedhetett volna vele. (A tengerszem tündére.) Más helyütt: A ki még nem látta a székely hajadonokat, nem is tudja, hogy mi az a szép leány?

Nem is lehet azt szóval elmondani! Tündér legyen, a ki azt lefesti s tündér legyen, a kinek a szeme nem káprázik tőle! Nem olyan egyforma szépség az, a milyen más népeknél szokásos; itt minden együtt van: szőke, barna, szőgfekete hajú; egész gyűjteménye Isten remekének. A ki a szemekbe mer pillantani, mindjárt megtanúlja a tűzimádást. (Bálványosvár.)

S nemcsak a magyar, Erdély más nemzetiségei is vásznára kerülnek. Pompásan festi az oláh nemest Cipriánban s leányában, Zenóbiában a szenvedélyes, mély szerelmű nőt. (Egy az Isten.) Ép ilyen szenvedélyes, szép fiata Anica. Egyszersmind megismertet a költő a festői oláh női népviselettel. (Szegény gazdagok.) Az *Erdély aranykorában* pedig egy szegény havasi oláh legény titkos nagy szerelmét s végzetes halálát meséli el. Igen érdekes Rubán Tódor, a szókimondó, szegény falusi pópa, a kinek napszámos-módra kell dolgoznia. (Szegény gazdagok.) Majd Makabeszku Pávelt, a mikalai fogadóst mutatja be. Avagy az öreg Onucot. (Szegény gazdagok.) Máskor pedig humorosan a hátszegi oláh legényt, a ki kitűnő zsványjelölt, de pórül jár, mikor a megtérőfélben levő Gligor bandájába akar állani. (Egy haramiabanda a havason.)

Borzalmas életkép a fellázadt kártyázó zsványok tanyája, a kiket Manassé felkeres. (Egy az Isten.)

De különösen érdekes két oláh alakja. Az egyik Numa tribun, a ki gondolkozó, nemes szivű a tudatlan, vad, vérengző martalócok közt, csak végzetesen téves politikai ábrándok ragadták el; ennek lesz az áldozata. (A Bárdy-család.) A másik Juon Tare, a rettenetes erejű, jószívű kecskepásztor. (Szegény gazdagok.)

A szászok inkább csoportokban, tömegben jelennek meg a Jókai költészetében. De azért bizonyára mindenki emlékszik a két brassai szászra: Sziksz syndikusra s Weismuth fürmenderre, az örökké perlekedő Weismuthnéra s Józsefre, a fürmender fiára, kiből az apja tudóst akart csinálni, de molnár lesz s elvevén Rozálit, megválasztják székelyné. (Háromszéki leányok.) Vagy a Cserei Mihály historiája után kidolgozott adomára, hogy a szebeni szász varga, meg a szász fejedelem igazi szász fullajtárja nem értik egymás nyelvét, magyarul

beszélnek. Mindegyik a maga fejedelmét diésdíti, a min végül hajba kapnak. (A két szász.) Vagy az enyedi szász mészáros-mesterre, a ki társaival együtt kedélyesen mulat Gritti török követével. De mikor megtudja, hogy Ferdinánd-párti német diákból lett János-párti, aztán török, s ezt ő tréfás dolognak tartja, nevetve beszéli el: éktelen dühbe jön s úgy vágja fejéhez a czín boroskaucst, hogy a pribék csak lehanyatlott a székről s egyszerre félre nyaklott a feje; hiába próbálták helyre állítani, biz az csak félre dőlt megint. (Fráter György, II. 40.) Igen szép jellem, vonzó egyéniség Henning Brüniszkáld, a székelylyé lett szász lovag, a ki Palesztinában a Táborhegy alatt, haldokolva a szép Erdély után sóvárog. (Minden poklokot keresztül.)

Van egy híres, jól megrajzolt örmény családja is: Gergue, meg a felesége, két leányuk, Libucka és Mincucka, meg Birbuc, a boltoslegény, a ki aztán Libuckát, a „burzas“-t feleségül veszi. (A kalmár és családja.) Epizód alak a kérői örmény fogadós. (Málai Máté uram perplexitása.)

A zsidó jellemzetes alakban nem fordul elő az erdélyi népek közt. De megrázóan rajzolja a kései szombatosok egy elzüllött maradványát. (Egy az Isten. I, 303.) A cigányok közül az aranymosót ismerteti meg. (A fekete vér.) S Lányit, a szegény földhöz ragadt cigányt, a ki nem akar hazája ellenségeinek muzsikálni a lázadó oláhok táborában. Gúzsba kötik, — felakasztással fenyegetik. Mit bánja ő? (Egy az Isten.)

Rajzol érdekes népszokásokat, jeleneteket. Ilyen szép őszi estén a törökbúzahántás egy magyar udvarházban. (Erdély aranykora.) A havasi székely és oláh pásztorélet. (Az istenhegyi székely leány. Szegény gazdagok.) Ott van a szentmihálynapi brassai vásár színes képe. (Háromszéki leányok.) A régi enyedi diákélet, a kurucz és labancz név alatt garázdálkodó gyülevész hadak humoros rajza mellett, pompásan festve különösen a két zsványt: Trajtzigfritziget, Bórembukkot. (Nagyenyedi két fűzfa.)

Leírja a susogót, azaz a puhatolózó leánynézőt. (Bálványosvár.) A toroczkói mennyegzőt. (Egy az Isten.) A székely lakodalmat. (Minden poklokot keresztül.) A gainai leányvásárt.

(Szegény gazdagok.) A torozkói temetést. (Egy az Isten.) A régi erdélyi ruházatot, ételeket, tánczot, temetést. (Petki Farkas leányai. — Koronát szerelemért.)

A tájak, alakok, jelenetek egész sorozata, egy gazdag képgyűjtemény. Önkénytelen eszembe jut, hogy van nekünk itt Kolozsvárt egy jeles művésznőnk, a kit észre sem veszünk. Nem szavakban fejezi ki érzelmeit, gondolatait; színekben beszél. Melka Vincze is egy életen keresztül festi Erdély, s jóformán épen csak Erdély havasi világát, a természetet, az embert. Műtermében s a főurak kastélyaiban egy egész megfestett Erdély lappang, a képirás mindenkitől megérthető nyelven. Az ő szeme meglátja a szépet s művészeke előnkbe varázsolja. Ha mindezt úgy együvé lehetne gyűjteni rövid időre, minő tanulságos volna s minő nemes gyönyörök forrásává válnék! S hogy kiegészítenék, magyaráznák ezek a Jókai költészetéből nyert benyomásokat!

Azonban Jókai költészete nem merül ki a képekben, felhasználja gazdag mondavilágunkat, az emlékirók s kivált Kővári és Orbán Balázs segítségével.

Egy pár elbeszélése adomán alapúl. Ilyen: *A székely adott szava*, a mely azt bizonyítja, hogy a székely megtartja szavát. *Bethlen Gábor egy táncza*. *A fejedelem buzogánya*, Apafyról szól, hogy a fejedelem hogyan veri ki buzogányával a szebeni küldöttséget, mikor a polgármester hosszú orációval kertel az adófizetés helyett. Ilyen a fennebb említettem *Két százsz* s apró oláhfalusi adomák *Erdély aranykorában*.

Mondán alapúl pl. a *Szegény gazdagok*, *Bálványosvár*, *Petki Farkas leányai*, *A kétszarvú ember*, *Az istenhegyi székely leány*, *A nagyenyedi két fűzfa*, *Mátyás király és Bente úr*. Sőt *A fekete vér* is alighanem kolozsvári monda feldolgozása. Itt fészkelte be magát erősen a lelkekbe az a hit, hogy Czigány Kristóf (e volt a népies neve!) a rémuralom egy hirhedt embere, meg Salamon János, Bem tábori zenésze, kicserélt gyermekek!

Feldolgozza a Detonáta óriásairól szóló regét. (A Detonáta óriása.) S a Szent-Annató regéjét két változatban is. (A tengerszem tündére. — Bálványosvár.) A Tordahasadék keletkezését. (Az istenhegyi székely leány.) Az ős hún mondákról egész kis kötetre valót. (Regék.)

Apróbb mondákkal, regékkel, babonákkal tele szórvánk elbeszélései. Ilyen pl. Rapsonné útja (Bálványosvár) s Rapsonné kigyóköves gyűrűje. (A Damokosok.) A 300 özvegy asszony táncza. Simó Péter, a nagy fekete óriás, a csíkszeredai völgyben, a ki felül az éjjeli utazók szekereire s gazdáikat birkózni hitta az ólomszérűre. (U. o.) Meg a csohárdhegyi óriások. (U. o.) Ir a törpékről, Dárius kincséről, általában a humoródalmási barlang mondáiról. (A Hargita.) A vízi királyról és a vízi tündérekéről. (A tengerszem tündére.) Az Űr-kútjáról, a mely a szemfájást gyógyítja. (Bálványosvár.) A firtosi kén-vízzel és a torjai kénbarlang csodaerejéről. (Minden poklokon keresztül.) Vannak babonás elbeszélések Isten büntető kezéről, mely a gyilkosokat sújtja. (Egy az Isten.) Meteorkő hull arra a helyre, a hol Czibak Imre vajdát meggyilkolták. (Fráter György.) Felhasználja a Dráku Popi és Munduka Ravasel, vagyis Dimbora Lupuj rablóvezér mondáját. (A Damokosok.)

S ezeket a csodás elemekkel telt néphagyományokat igen ügyesen használja fel, legtöbbször egészen természetesen, nem mintha maga is el akarná hitetni. Így a csodajeleket is, melyek nagy, rendkívüli események hirdetőiül feltűnnek vagy ha természetes is a dolog, de a nép babonás félelemmel magyaráz belőlük. Fráter György halálát megelőzőleg Andrásnapján (decz. 12.) zivatar volt, villámlott, menydörgött, sűrű zápor esett. Délután fényes szivárvány ragyogott az égen, mely után kemény északi szél támadván, egyszerre átesapott az időjárás csikorgó hidegre. (Fráter György). A török beütések veszedelmét ilyen előjelek hirdették: Nyári hajnalon, derült éj után, sűrű köd támad, a mely fekete fellepként mozdulatlan áll. Kora délután nem lehetett a szobában gyertya nélkül látni. Este felé minden madár elhallgatott, a virágok becsukták kelyheiket, a fák levelei lelakadtak. A künn járók fullasztó köhögésről kezdtek panaszkodni. A földet meglepte valami járvány, hogy azelőtt soha nem látott gyomokkal verte föl a leggazdagabb vetést s erdőszámra száradtak ki a legerősebb eserjék, ellepve szürke rozsdától s mohától s a szántóföldeken a zöld penész ütötte ki magát. Negyed napra fullasztó szélesendre iszonyú orkán következett, mely a házak tetőit hajigálta le s a templomokról dobálta le a csillago-

kat és keresztetek, felkeverte az országút porát s oly sötétséget támaszta, hogy látni nem lehetett. Véreső esett. Roppant üstökös jelent meg. Üstöke oly hosszú volt, hogy az ég kétharmadán keresztül nyúlt s a vége felé szélesen meggörbült, mint egy török kard. Még nappal is ott látszott az égen s valami lázas sápadtság terült szét rajta, mintha a levegő maga is beteg volna. (Törökvilág Magyarországon.) II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata után a szamosújvári országgyűlésre összesereglettek azt látták, hogy egy reggel az igazi nap körül egy fényes szivárványba játszó tág udvar öblösült s annak a karimáján, délponton és a két horizonon, három ellennap támadt. A valódi nap ép oly sápadtnak látszott, mint a három naprém, hogy pusztá szemmel a tányérjába láttak s az egész ég sem volt kék, hanem szürke. Nyilván jelentette, hogy négy fejedelem lesz egyszerre Erdélyben, egyik sápadtabb, mint a másik s nagy vérontás, országromlása lesz. (Damokosok.) A *Bálványosvár*-ban is ez van: Hogy valami nagy változás készül ezen a világon, azt már régóta mutatták a jelek. A délibáb gyakran fitogtatott tengert a rétyi sivatag szélén, a hol pedig csak homokbuczkák vannak, ellenben felfordított városokat vetett fel a barezasági havasok fölött, mintha tornyaikkal lefelé esüngenének alá. A nyolcz forintos tóból egyszerre úgy kiáradt a víz magától, hogy minden rétet elöntött. A szörényi kútnak pedig a vize épenséggel vérré változott, a mi királyhalált jelent. Nagy, ismeretlen madarak jelentek meg napkelet felől, a mik olyan vakmerőek voltak, hogy még az embereket is megtámadták a mezőn. Az erdő-kön rémítették a pásztorokat a farkaskoldúsok, meg a veszett csikók, a mik embert és lovat összemartak és megint odább futottak. A bálványosi kokojszáson tüzes embereket láttak táncolni éjszaka karéjban, s reggelre ott, a hol táncoltak, egész karikában bújt ki a veres gomba a földből. Nappal egyszerre két nap rémlett az égen, éjszaka pedig éjfél tájban egyszer csak kigyúladt az egész égbolt s úgy égett, mintha tűzlángba volna borúlva. Azután meg oly sűrűen hullottak alá a csillagok, mintha a Gönczölszekér, a Fiastyúk, az Álmatlanecsillag, a Bujdosók csillaga, az Árvalány szeme, a Hadvezető, a Kincslető, a Menyország határa, az Ostoros, a Pásztorserkentő, a Rónaörző, a

Vérszemű esillag, de még a Székelyek esillaga is egyszerre alá jött volna a Hajnalszakadékból (Tejút). Végére pedig egy tüzes sárkány rohant alá nagy menydörgéssel az égből, hosszú sziporkázó farkát esóválva messzire, egész apró ija-fia csordájával együtt s belebukott az Istentavába, mire a tónak partján mindjárt egyszerre kinőtt a sok tatorján-gyökér, a mi megint éhséges időknek a bejelentője.

Jellemző, helyzetszerű babonákat sző be, pl. hogy a kinek bagolytollat tesznek a párnájába, egész éjjel nem alhatik. (Bálványosvár, 101. l.) S a *Bálványosvárban*, (már a hogy ő megállapítottnak gondolja!) egész magyar mythológiát ad.

Ép úgy megkapja a költő lelkét Erdély története. Elvezet a keresztes háborúk idejébe is. (Minden poklokon keresztül.) Rajzolja János király korát is *Fráter György*-ben, főként Szerémi följegyzései alapján. De leginkább Cserői Mihály, Bethlen János s a korfestésnél Apor Péter szolgálnak forrásaiúl, a kiknek közetlensége, intim feljegyzései valóban kínálkozva kínálkoznak költői feldolgozásra. Így használja fel II. Rákóczi György utolsó éveit. (A Damokosok.) Apafi uralkodását, elmondván Bánffy Dénes (Erdély aranykora) és Béli Pál (Törökvilág Magyarországon) tragédiáját. Majd Boor Ádám szerencsétlen történetét (A kétszarvú ember), II. Apafi Mihály szerelmét. (Koronát szerelemért.) Kedvvel, szeretettel, lelkesedéssel foglalkozik legutolsó szabadságharczunk fenséges eseményeivel. Ki ne ismerné az *Egy az Isten-t*, *A Bárdy-család*-ot, e gyönyörű szép elbeszéléseket? *Az ércz leány*-ban poétikus, megható képet ad a szabadságharczból. Gábor Áron, a hős ágyúöntő dicsőítésére szól, bár egészen más, mesés alak, nem a történet Gábor Árona, a vén Áron apó s leánya, az aranyos hajú Lóra. Sőt nyilvánvaló, hogy a *Mégis mozog a föld* Barkó Páljának is a mintája a mi Körösi Csoma Sándorunk.

S a történeti események keretében színes csatajelenetek, tanácskozások, lakomák, utak, kalandok, stb. nyomon követik egymást. Alig lehetne róluk számot adni.

Ezeket olvasni nemesak gyönyörűség, de kétségtelenül tanulságosak, építő erejűek is. Lángra lobbantják s állandó izzásban tartják a hazaszeretetet, a haza földének, népének,

hagyományainak, történeti emlékeinek szeretetét. Hogy néhol erős, ragyogó képzelete talán túlságosan idealizál, ez sem baj. Sőt épen evvel nemesítő hatást gyakorol, eszmények felé fordítja a lelket. Az ifjúság kész-örömet olvassa. Olvassa is! Olvashatja bátran. Sőt gondoskodnunk kellene, hogy egészben és kiváló részletekben a legjelesebb regények, elbeszélések jussanak kezébe, idomítsák fogékony lelkét.

Gyönyörűséget kelt meglett és öreg ember szívében s mindnyájunkra reánk fér olvasása. A mai anyagias, kapzsi, az ősi földtől könnyen elszakadó, válságos és perverz erkölcsű korban megújulás forrásává válhatik. S az erkölcsi megújulásra nagy szükségünk van, életérdekünk. Nem a kiesínyes pártpolitika, hanem a magyar nemzeti politika alapján nyugvó, azon felépülő erkölcsi megújulás óv az elzülléstől, emel fel, erősít s hozza meg üdvösségünket. S Erdélyben, hol a kivándorlás ijesztő mértékben terjed, a nemzetiségek okosan és rohamosan terjeszkednek, a gyűlölség nem enyhül, de erősbül, idegen elemek tolódnak be, a kik nem ismerik a helyzetet, az adott viszonyokat s ha jót akarnak is, inkább rombolnak, nem építenek: még inkább szükség van öntudatra ébrednünk. S ez ébresztésre Jókai művei nagyban befolyhatnak. Olvassuk csak Jókait továbbra is! Nyissuk meg szíveinket, hadd járja át az ő költészetének édes, üde áramlata!

VERSÉNYI GYÖRGY.